

Jacek Adamek

Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
e-mail: jacek.adamek@ue.wroc.pl

**POBOŻNA DONACJA (WAKF) JAKO MUŻULMAŃSKI
INSTRUMENT OGRANICZANIA UBÓSTWA –
WYBRANE ZAGADNIENIA**

**WAQF AS AN ISLAMIC INSTRUMENT
OF POVERTY ALLEVIATION – SELECTED ISSUES**

DOI: 10.15611/pn.2018.532.01
JEL Classification: I38, O35, Z12

Streszczenie: Poznawczo-analitycznym celem opracowania jest prezentacja natury pobożnych donacji/fundacji (*awakf*) w procesie ograniczania przyczyn i konsekwencji ubóstwa w świecie islamu. Tezą artykułu jest twierdzenie, że wielowymiarowość cech *wakf* wpływa z istoty tego instrumentu oraz zróżnicowanych efektów jego wykorzystania, odnoszonych do sfery sacrum i profanum życia ubogich oraz donatorów. Do rozwiązania problemu badawczego wykorzystano dwa rodzaje czynności badawczych: opis (metoda deskryptywna) i wyjaśnianie, oparte na dedukcji jako metodzie wnioskowania logicznego. W wyniku przeprowadzonych badań pozytywnie zweryfikowano postawioną tezę, stwierdzając, że cechy przypisywane pobożnej donacji, rozpatrywane m.in. przez pryzmat efektów jej wykorzystania stają się funkcją uwarunkowań właściwych dla kulturowej (religijnej), instytucjonalnej i społeczno-ekonomicznej przestrzeni islamu.

Słowa kluczowe: islam, ubóstwo, *wakf*.

Summary: The cognitive-analytical purpose of the study is to present the nature of religion-oriented donations/foundations (*Awaqf*) in the process of reducing the causes and consequences of poverty in the Islamic world. The author assumes that the multidimensionality of *Waqf* characteristics stems from the essence of this instrument and the diversified effects of its application, referring to the sphere of sacrum and profanum of an individual's life, experiencing the state of poverty and actively counteracting it. Two types of research activities were used: description (descriptive method) and explanation, based on deduction as a logical inference method. As a result of the research the put forward thesis was positively verified, which allowed concluding that the characteristics attributed to a religion oriented donation, analysed through e.g. the prism of its application effects, become the function of determinants specific for the cultural (religious), institutional and socio-economic space of Islam.

Keywords: Islam, poverty, *Waqf*.

1. Wstęp

Współczesny świat jest miejscem ogromnych dysproporcji, nierówności oraz głębokich podziałów o charakterze ekonomicznym, społecznym czy kulturowym. Jednym z oblicz tego zróżnicowania staje się poziom ubóstwa, jego przyczyny i konsekwencje właściwe dla określonych regionów naszego globu czy kręgów kulturowych. Choć ubóstwo jest zjawiskiem powszechnym, dotyczącym każdej nacji i kultury, to jednak rozumienie jego istoty, znaczenia w życiu jednostki czy też działań i narzędzi jego ograniczania, staje się funkcją określonych wartości, definiujących rolę i postawę człowieka (oraz powoływanych przez niego instytucji) w procesie kształtowania tego stanu. W opinii autora dobitnym przykładem potwierdzającym to stwierdzenie może być muzułmańska perspektywa istoty ubóstwa, nie tylko obejmująca charakterystykę jego przyczyn i skutków, ale także definiująca specyficzne instrumenty jego ograniczania, podporządkowane religijnej i społeczno-ekonomicznej doktrynie tego wyznania.

Mając na uwadze powyższe założenia, zdefiniowano poznawczo-analityczny cel artykułu, którym jest prezentacja natury pobożnych donacji/fundacji (*awakf*) w procesie ograniczania przyczyn i konsekwencji ubóstwa w świecie islamu.

Realizacji przyjętego zadania podporządkowano strukturę artykułu, w którym obok wstępu i podsumowania wyróżniono dwie części merytoryczne. Pierwszą z nich poświęcono problematyce muzułmańskiego spojrzenia na ubóstwo i instrumenty/działania jego ograniczania. Druga z kolei skupia się w swej treści na operacyjnej charakterystyce *awakf* oraz ich znaczeniu w ekonomiczno-społecznej przestrzeni islamu.

Za tezę opracowania przyjęto twierdzenie o wielowymiarowości cech *awakf* wypływającej z istoty tego instrumentu oraz efektów jego wykorzystania, odnoszonych do sfery sacrum i profanum życia jednostki.

Celem rozwiązania problemu badawczego wykorzystano dwa rodzaje czynności badawczych, tj. opis (metoda deskryptywna) i wyjaśnianie, oparte na dedukcji jako metodzie wnioskowania logicznego.

W wyniku przeprowadzonych badań pozytywnie zweryfikowano postawioną tezę, stwierdzając, że cechy przypisywane pobożnej donacji, rozpatrywane m.in. przez pryzmat efektów jej wykorzystania stają się funkcją uwarunkowań właściwych dla kulturowej (religijnej), instytucjonalnej i społeczno-ekonomicznej przestrzeni islamu.

2. Muzułmańskie spojrzenie na ubóstwo i narzędzia jego ograniczania

Eksperti Banku Światowego w swym raporcie z 2016 r. [The World Bank 2016, s. 3] wskazują, że liczba osób żyjących poniżej linii ubóstwa (wyznaczonej przez dzienne wydatki na poziomie 1,90 USD) sięga pułapu 765 mln¹. Wielkość ta oznacza, że ponad 10% ludzkiej populacji doświadcza stanu ubóstwa i wszystkich jego konse-

¹ Regionalny podział tej populacji wskazuje, że: 50,7% ubogich zamieszkuje tereny Afryki Subsaharyjskiej, 33,4% Azji Południowej, 9,3% Azji Wschodniej i Pacyfiku [The World Bank 2016, s. 24]

kwencji o charakterze ekonomicznym, społecznym czy psycho-fizycznym. W kontrze do tej charakterystyki powołać można dane Oxfam [2017, s. 2] potwierdzające, iż 1% najbogatszych ludzi świata posiada majątek większy od majątku reszty mieszkańców naszego globu, osiem najbogatszych osób na świecie posiada majątek przekraczający swą wartość zasoby połowy wszystkich osób żyjących poniżej linii ubóstwa, a dochody 10% najbiedniejszych osób na świecie w okresie 1988–2011 wzrosły o mniej niż 3 USD rocznie, przy wzroście dochodów 1% najbogatszych ludzi świata w tym samym okresie sięgającym 18 200%.

Ukazane dysproporcje, opisujące rozwarstwienie dochodowe, implikujące ogromne zróżnicowanie zasobności oraz koncentracji bogactwa, właściwe są także dla świata islamu, w którym, z jednej strony mieszczą się np. najbogatsze, pod względem wskaźnika PKB *per capita*, kraje świata, takie jak: Katar (124 tys. USD), Brunei (76 tys. USD), Kuwejt (69 tys. USD), ZEA (68 tys. USD)², z drugiej zaś prawie 375 mln osób, tj. 21% populacji państw OIC, żyło w 2013 r. za mniej niż 1,90 USD dziennie³.

Obraz ten dopełnić może opis swoistego niedorozwoju infrastruktury społecznej, definiującej i kształtującej jakość życia muzułmanów, odnoszony np. do poziomu rozwoju systemów edukacji czy opieki zdrowotnej w krajach muzułmańskich (zob. tab. 1).

Tabela 1. Wybrane obszary porównań wskaźników społeczno-ekonomicznych pomiędzy krajami muzułmańskimi i krajami reszty świata

Wskaźnik	KR	KRS	KM
GOSPODARKA			
PKB na osobę zatrudnioną (USD)	76 507	29 631	40 341
Wskaźnik ubóstwa (% populacji – 1,9 USD/dzień)	0,56	5,95	24,58
Nakłady brutto na środki trwałe (% PKB)	21,95	24,50	22,87
EDUKACJA			
Poziom umiejętności czytania i pisania (% dorosłej populacji)	98,46	93,22	73,46
Rekrutacja netto do szkół podstawowych (%)	96,92	92,34	85,55
Rządowe wydatki na edukację (% PKB)	5,19	4,67	3,69
OCHRONA ZDROWIA			
Wydatki na ochronę zdrowia (% PKB)	8,75	6,20	5,18
Liczba łóżek szpitalnych na 1000 osób	5,18	3,37	1,98
Bezpieczne urządzenia sanitarne (% ludności z dostępem)	97,14	81,85	64,53
Bezpieczne źródła bieżącej wody pitnej (% ludności z dostępem)	99,28	91,89	82,04
Średnia oczekiwana długość życia (lata)	79,06	71,69	66,53

KR – kraje rozwinięte, KRS – kraje rozwijające się, KM – kraje muzułmańskie.

Źródło: [Shaikh i in. 2017, s. 7].

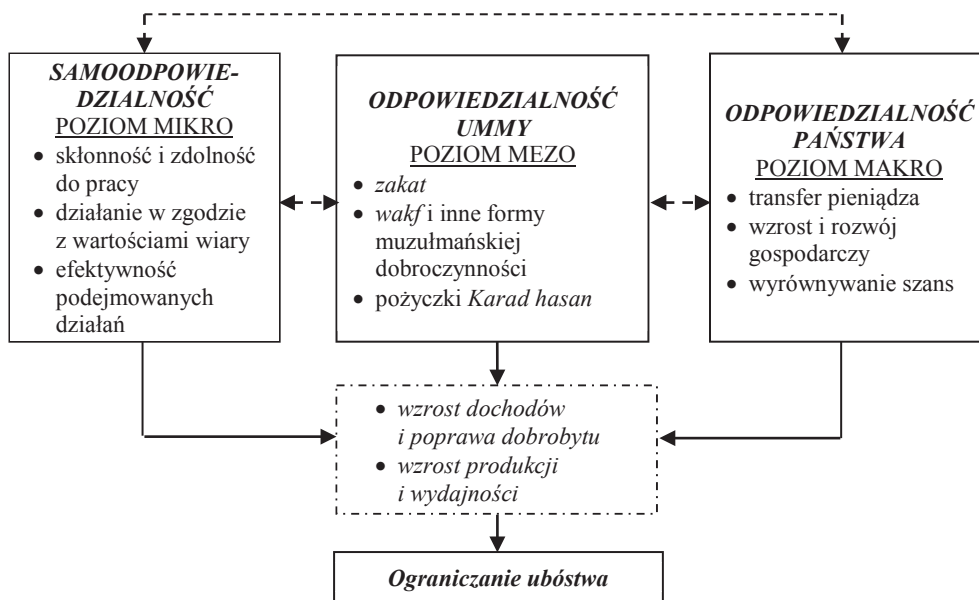
² Państwa te w 2017 r. zajmowały, odpowiednio, 1, 4, 7, 8 miejsce w grupie 10 najbogatszych państw świata [Worldatlas 2018].

³ Poziom PKB *per capita* w 2015 r. wahał się w krajach OIC od 955 do 140 tys. USD, a wskaźnik ubóstwa przyjmował wartości od 0 do ponad 60%. Więcej w: [COMCEC 2017 s. 2 i n.].

Przedstawione charakterystyki liczbowe mogą, w opinii autora, stanowić tło prowadzonych niżej rozważań skupionych na tematyce muzułmańskiej perspektywy ubóstwa.

Jak wskazuje J. Adamek [2016b, s. 16], „islam, jako religia i doktryna społeczno-ekonomiczna, postrzega ubóstwo wielowymiarowo, odnosząc ten stan zarówno do realnych warunków życia muzułmanina, jak i łącząc go z pozaziemskim wymiarem życia wyznawcy Allacha”. Ta szeroka perspektywa, wiążąca ze sobą sferę sacrum i profanum aktywności człowieka, oparta jest na założeniu równości szans rozwojowych przypisanych jednostce ludzkiej, przy równoległym zróżnicowaniu zdolności i sposobów ich wykorzystania, prowadzących do zróżnicowania statusu ekonomicznego. Religia ta postrzegając ubóstwo jako stan zaprzeczenia jej wartościom, łączy go zarazem z niemożnością i/lub niezdolnością spełnienia przez jej wyznawcę określonego zbioru tzw. potrzeb podstawowych, służących: ochronie wiary, życia, potomstwa, mienia i rozumu. W optyce islamu brak zdolności jednostki ludzkiej do realizacji wskazanych wyżej potrzeb jest sytuacją niepożądaną, a samą biedę traktuje się jako anomalię społeczną, której przyczyny i skutki powinny być ograniczane poprzez działania: każdego wyznawcy tej religii, społeczności muzułmanów (*ummy*) i państwa (zob. rys. 1).

W obszarze działań podejmowanych na poziomie mikro mieści się aktywność każdego wyznawcy islamu, będąca funkcją jego zaangażowania w poprawę swego

Rys. 1. Muzułmańskie spojrzenie na ubóstwo – poziomy ograniczania zjawiska

Źródło: [Abdelhak, Jamalludin 2015, s. 224].

bytu i wypełniania powinności, wypływających z nakazów przyjętej wiary. W wymiarze tym obowiązek społeczeństwa oraz państwa ogranicza się do organizowania sprzyjających warunków podnoszenia kwalifikacji jednostki, zwiększających efektywność jej indywidualnego wysiłku oraz ewentualnego dostarczenia taniego kapitału, umożliwiającego znalezienie przez nią odpowiedniej pracy.

Drugi obszar aktywności (poziom mezo) przypisany jest działaniom podejmowanym przez społeczność muzułmanów. Działania *ummy* wypływają z religijnego obowiązku zapewnienia jej ubogim członkom bezpieczeństwa finansowego. Drogą realizacji tego zobligowania stają się m.in.: wydatki na rzecz najbliższych członków rodziny, zachowanie/utrzymanie praw przypisanych najbliższym sąsiadom, opłata obligatoryjnej daniny *zakat*, zachowanie/utrzymywanie nabytych praw majątkowych, pomoc bezbronny, okresowe lub trwałe akty dobroczynności, w tym ustanowienie *awakf* [Ahmad 2015, s. 122].

Ostatnim z omawianych poziomów i wymiarów działań zmierzających do zmniejszenia zjawiska ubóstwa jest aktywność państwa muzułmanów, które wśród swych wielu zadań, wypływających z i podporządkowanych szariatowi powinno sprawować kuratelę nad osobami pozbawionymi środków do życia⁴. M.Q. Zaman (za: [Krawczyk 2013, s. 240]), analizując istotę państwowości w islamie, stwierdza, że zadaniem państwa stają się m.in. „zabezpieczanie warunków zaopatrzenia ludzi w podstawowe dobra – żywność, odzienie, dach nad głową, opiekę medyczną, oraz zapewnienie mieszkańcom tych praw, które daje szariat – islamskie prawo, włączając w to prawo do życia, honoru, religii, wolności wypowiedzi i zapewnienia środków utrzymania”. Jako podstawowe źródło finansowania przypisanych państwu zadań łączonych z ograniczaniem przyczyn i skutków ubóstwa wskazuje się dochody z *zakat*, traktowane jako główne i „wieczne” źródło środków kierowanych na walkę z biedą oraz dochody z innych podatków (np. *kaharaj*, *ghanima* i *fay*) w tym i tych nakładanych na bogatych, gdy pozyskane środki z daniny *zakat* są niewystarczające.

Kończąc rozważania na temat muzułmańskiej perspektywy ubóstwa, warto jeszcze zwrócić uwagę na zbiór instrumentów wykorzystywanych w aktywnym kształtowaniu poziomu tego zjawiska, których natura, zasady i obszar wykorzystania wpływają i podporządkowują się religijnej i społeczno-ekonomicznej doktrynie islamu. Instrumenty te łączone są w trzy jednorodne grupy⁵. Pierwszą z nich tworzą tzw. środki i działania pozytywne, drugą prewencyjne, a trzecią korygujące. I tak, środki i działania pozytywne skupiają się na: a) wzroście dochodów (uzyskiwanych w zgodzie z religijnymi dyspozycjami islamu oraz pomnażanych dzięki umiarkowanej konsumpcji), b) ich funkcjonalnej dystrybucji (kierowanej również na pozyskanie i/lub tworzenie czynników wytwórczych niezbędnych dla ograniczania ubóstwa) oraz c) wyrównywaniu szans rozwojowych (poprzez wykorzystanie instrumentu podziału zysków i strat i odrzuceniu oprocentowania – zakaz *riba*).

⁴ Więcej na temat funkcji państwa w islamie np. w: [Kahf (red.) 1991, s. 207 i n.; Iqbal, Khan 2004, s. 15–18; Iqbal 2003; Adamek 2016a, s. 135–140].

⁵ Więcej w: [Khan 2010, s. 73 i n.; Ahmad 2015, s. 121, 122; Mansori i in. 2015, s. 274, 275].

Zbiór instrumentów prewencyjnych, obejmując swym zakresem kontrolę własności oraz zapobieganie nadużyciom, daje z jednej strony możliwość zabezpieczenia interesu jednostki i *ummy* wobec koncentracji zasobów/bogactwa przez wybraną grupę społeczną, z drugiej zaś chroni, w swym założeniu, przed powstawaniem nierówności dochodowych będących konsekwencją zakazanych przez islam działań i transakcji obciążonych np. atrybutem *riba*, hazardu czy oszustwa.

Paletę tę dopełniają instrumenty korygujące, za pomocą których dokonywana jest transmisja zasobów majątkowych wypływająca z religijnego obowiązku opieki nad ubogimi i potrzebującymi sprawowanej przez bardziej zasobnych członków społeczności *ummy*. W ramach tego zbioru znajdują się zarówno instrumenty o charakterze przymusowym – *zakat*, jak i dobrowolnym – muzułmańskie formy zalecanej dobroczynności, w tym i pobożna donacja/fundacja (*wakf*). Grupę tę uzupełnia odpowiedzialność państwa za tworzenie warunków sprzyjających możliwości implementacji prawa szariatu, którego stosowanie ma chronić interes społeczny przed nadużyciami i niekorzystnym dla niego wykorzystaniem majątku państwa.

3. Pobożna donacja/fundacja (*wakf*) i jej znaczenie społeczno-ekonomiczne

W perspektywie islamu aktywność charytatywna jest ważnym elementem działań skierowanych na ograniczanie przyczyn i konsekwencji zjawiska ubóstwa. Dobroczynność, przyjmująca postać instrumentów/aktów *sadaka*⁶ może być realizowana w różny sposób. Jedną z jej form jest pobożna donacja/fundacja (*wakf*).

Wakf (l. mn. *awakf*) jest słowem wywodzącym się z języka arabskiego, które w opinii przedstawicieli świata islamu nie ma swego „zachodniego” odpowiednika, oddającego jego istotę i treść. W zależności od przyjętego punktu widzenia pojęcie to można różnie interpretować. W języku arabskim oznacza ono zatrzymanie, powstrzymanie, zachowanie [Elasrag 2017, s. 6; Ahmed 2004, s. 28]. W ujęciu praktyki prawnej utożsamia się je z niezbywalną i trwałą własnością, kreującą wartość dodaną poprzez przekazanie jej na cel charytatywny ([Bewley 2001, s. 62], za: [Khan 2010, s. 76]). Z kolei w terminologii muzułmańskiej przez *wakf* rozumie się pobożną (religijną) donację, opartą na dobrowolnym, trwałym przekazaniu majątku (lub jego części) na cele zgodne z szariatem i jego niezbywalnym wykorzystaniu dla realizacji stałych korzyści społecznych [Khan 2013, s. 6; Cizacka 1998, s. 43].

W swym powszechnym rozumieniu ustanowienie *wakf* traktuje się jako akt dobroczynności/miłosierdzia na rzecz Allaha oraz działanie zgodne z ideą altruizmu, będącą integralną częścią życia muzułmanów. W ujęciu tym aktywność charytatyw-

⁶ *Sadaka* to każdy, dobrowolny akt dobroczynności podejmowany wobec członka społeczności ludzkiej. Nie musi być on wiązany z przekazaniem środków finansowych czy też fizycznego dobra. Akty *sadaka* mogą przybierać postać np. dobrego uczynku, dobrego słowa czy zapobiegania rzeczom postrzeganym przez islam jako złe. W Koranie i Sunnie pojęcie *sadaka* obejmuje zarówno obowiązkową daninę *zakt*, jak i dobrowolne, jednorazowe lub trwałe akty dobroczynności o dowolnej wartości.

na postrzegana jest jako sposób transferu bogactwa między członkami *ummy* oraz mechanizm samodoskonalenia się i pozyskania przychylności Boga, wraz z nagrodą otrzymywaną przez muzułmanów w ich życiu wiecznym.

Istotę *awakf* postrzegać można także przez pryzmat klasyfikacji tych instytucji, opartej na różnych kryteriach podziału, obrazujących ich wielowymiarowość (zob. tab. 2).

Tabela 2. Rodzaje pobożnych fundacji

Rodzaj <i>awakf</i>	Charakterystyka/cel działania
<i>Awakf</i> dla celów religijnych	Obejmują meczety i inne związane z nimi nieruchomości. Ich celem jest zapewnienie środków finansujących działalność meczetów i pokrycie ich bieżących wydatków. Działanie tych fundacji skupia się także na świadczeniu określonych usług społecznych, wpisanych w aktywność muzułmańskich duchownych działających w ramach muzułmańskich świątyń.
<i>Awakf</i> dla celów filantropijnych i charytatywnych	Ich celem jest wsparcie ubogiej części społeczności poprzez np.: świadczenie usług publicznych, prowadzenie bibliotek, badań naukowych, edukację, świadczenie usług zdrowotnych, opiekę nad zwierzętami i środowiskiem, działalność pożyczkową na rzecz mikroprzedsiębiorstw, finansowanie i opiekę nad parkami, budowę dróg, mostów, instalacji wodnych itp.
<i>Awakf</i> na rzecz rodziny i potomstwa	Dochody uzyskane z wydzielonego majątku takich donacji w pierwszej kolejności przeznaczone są na finansowanie potrzeb potomstwa fundatora i jego rodziny. Pozostającą ewentualną nadwyżkę kieruje się na finansowanie potrzeb ubogich członków społeczności.

Źródło: [Khan 2010, s. 77].

Uzupełnieniem przedstawionej klasyfikacji jest wyróżnienie kryteriów czasowości, beneficjentów, obszaru wykorzystania i rodzaju aktywów, będących podstawą wyodrębnienia specyficznych typów omawianych donacji⁷. I tak, z punktu widzenia okresu, na który ustanowiona jest ta donacja/fundacja, wyróżnia się zapisy o charakterze trwałym (wiecznym) i czasowym⁸. Charakteryzując istotę *awakf* z punktu widzenia beneficjentów ich ustanowienia, wyróżnić można fundacje/donacje rodzinne (ze skonkretyzowanym, rodzinnym celem działania), fundacje publiczne (o charytatywnym zakresie aktywności) oraz tzw. *mushtarak* łączące w sobie cechy obu powyższych. Obszar i rodzaj wykorzystania aktywów pozwalają wskazać na *awakf*, w których aktywa (trwale lub obrotowe) wykorzystywane są w celach inwestycyjnych, a uzyskane z tego tytułu dochody kierowane np. na cele o charakterze

⁷ Więcej w: [Ahmad 2015, s. 123; Ahmed 2004, s. 39 i n.].

⁸ Choć wśród wymogów konstytuujących istotę *waqf* obok nieodwołalności, niezbywalności, pobożności znajduje się trwałość, to jednak niektóre jurysprudence dopuszczają czasowość ich działania. H. Ahmed w swej książce pt. *Role of zakah and awqaf in poverty alleviation* [2004, s. 36] stwierdza, że „większość *awakf* jest wiecznych i często jest to podkreślane w ich dokumentach założycielskich. Jednakże nigdzie w tekstach źródłowych nie znajdziemy sugestii ograniczających ani uniemożliwiających tworzenia czasowych *awakf*”.

publicznym oraz fundacje/donacje, których zasoby są ściśle powiązane z zakresem świadczonych usług np. na rzecz instytucji charytatywnych czy innych beneficjentów.

Jeśli chodzi o operacyjny wymiar aktywności pobożnych *awakf*, na uwagę, w opinii autora, zasługuje kwestia własności ich zasobów, prawnych uwarunkowań ich ustanowienia oraz sprawowania funkcji zarządczych. Zagadnienia te w sposób naturalny pozwalają rozpoznać specyfikę tych podmiotów, determinowaną ich religijnym rodowodem⁹.

W świetle litery prawa koranicznego własność *wakf* leży poza donatorem ją ustanawiającym. Wśród przedstawicieli muzułmańskich szkół prawnych nie ma jednak pełnej zgodności co do podmiotu mającego to prawo własności. Niektórzy muzułmańscy prawnicy przyjmują stanowisko, że prawo własności *wakf* należy do Allacha, inni z kolei uważają, że należy ono do beneficjentów donacji, chociaż ich własność nie jest kompletna w tym sensie, że nie wolno im rozporządzać nieruchomością lub używać jej w sposób inny niż ten, wskazany przez darczyńcę.

Ustanowienie *wakf* podporządkowuje się określonym wymaganiom, których spełnienie decyduje o możliwości nadania tej formie dobroczynności miana pobożnej donacji/fundacji. Wśród wymogów tych na uwagę zasługuje wskazanie, że: a) donacja w swej istocie musi być stanowcza, wyraźna, bezwarunkowa, nieodwołalna, b) przedmiot donacji musi mieć charakter nieruchomości lub rzeczy¹⁰, której można przypisać miano wieczności/trwałości jej wykorzystania, c) donator musi być osobą zdolną do podejmowania decyzji wiązanych z ustanowieniem *wakf* (zdrowy na umyśle, właściciel przedmiotu donacji, zdolność prawna), d) celem ustanowienia *wakf* w swym ostatecznym efekcie musi być akt miłosierdzia, zgodny z wymaganiami szariatu i przynoszący także pożądany, pozamaterialny rezultat darczyńcy oraz e) beneficjent lub cel *wakf* musi posiadać swoją legitymizację w źródłach prawa koranicznego.

Zarządzanie *wakf* powierzane jest powiernikowi, który wypełnia rolę menedżera/administradora, dbającego o zasoby fundacji i efektywność ich wykorzystania¹¹. Jak stwierdza H. Elasarag [2017, s. 10] w historycznym rozwoju *awakf* osoby te postrzegane są w sposób niejednoznaczny. Z jednej strony ich działanie przyczyniło się do rozkwitu tych instytucji, ich wielowiekowego działania i kształtowania pożądanego dziedzictwa, z drugiej zaś są oni oskarżani o nadużycia i sprzeniewierzenie majątku *awakf*, przyczyniając się do osłabienia ich roli we współczesnym świecie islamu.

Sylwetka administratora i jego działania podlegają określonym wymaganiom. I tak np. funkcję tę może spełniać zdrowy na umyśle, dojrzały w swym wieku, godny zaufania i posłuszny nakazom Allacha muzułmanin, który będzie postępował zgod-

⁹ Obszernie na temat operacyjnej charakterystyki działania *awakf* w: [Obaidullah 2013, s. 46–71].

¹⁰ W miejscu tym warto dodać, że w praktyce funkcjonują również tzw. *wakf* pieniężne i takie, których jedynym aktywem są wartości niematerialne i prawne, np. prawa autorskie.

¹¹ Zadanie to mógł wypełniać, w okresie swojego życia, sam donator/założyciel *wakf*.

nie z intencjami darczyńcy. Obowiązkiem takiej osoby staje się podejmowanie wszelkich czynności stojących na straży zasobów *wakf* i maksymalizacji korzyści płynących z ich wykorzystania, m.in. poprzez: działania konserwacyjno-naprawcze chroniące zasoby fundacji przed uszkodzeniami, ochronę interesu prawnego *wakf* w sporach sądowych, opłatę zobowiązań *wakf* oraz kierowanie dochodów uzyskanych z zasobów fundacji na rzecz wyznaczonych w jej akcie założycielskim beneficjentów. Równolegle zarządca np. nie może: samodzielnie lub poprzez swoje dzieci najmować zasobów fundacji, oferować tych zasobów i dochodów z nich uzyskiwanych, jako gwarancji spłaty swoich pożyczek, zastawiać ich oraz pożyczać osobom i/lub instytucjom, niewskazany jako jej beneficjenci.

Skupiając uwagę na roli *awakf* w świecie islamu, warto przytoczyć kilka cytatów z literatury tematu. I tak np. powoływany już wcześniej H. Ahmed [2004, s. 33] stwierdza, że „historyczna rola *awakf* jest bardzo bogata, z wielkimi osiągnięciami na rzecz ubogich w szczególności i podnoszenia dobrobytu w wymiarze ogólnym”. H. Suleiman [2016, s. 32], opisując zróżnicowane działania pobożnych donacji w okresie osmańskim, wskazuje zarazem, że „rozwój cywilizacji muzułmańskiej nie byłby możliwy bez uwzględnienia w nim roli *awakf*”¹². Z kolei Cajee stwierdza (za: [Zuki 2012, s. 175]), że „*wakf* było potężną instytucją wspierającą społeczeństwo poprzez tworzenie infrastruktury i realizację programów socjalnych, zdrowotnych i edukacyjnych”.

Wyrażane wyżej sądy, w opinii autora, stają się pochodną ciągłości historycznej działania pobożnych donacji/fundacji¹³ oraz szerokiego spektrum towarzyszących ich aktywności efektów o charakterze ekonomicznym, społecznym i kulturowym.

W grupie efektów działania *awakf* wskazuje się, iż aktywność tego typu instytucji sprzyja m.in.: redukcji wydatków publicznych, ograniczeniu deficytu budżetowego, wzrostowi gospodarczemu, poprawności społecznej dystrybucji dochodów¹⁴ oraz ograniczeniu przyczyn i konsekwencji zjawiska ubóstwa.

Rozpatrując szczegółowo rolę pobożnych donacji/fundacji w ograniczaniu ubóstwa ważnym jest, że ich oddziaływanie odnajdujemy w każdym z wymiarów i przejawów tego stanu, łączonym np. z: głodem i niedożywieniem, złym stanem zdrowia, niskim poziomem edukacji oraz szansy jego podniesienia, brakiem bezpiecznego schronienia, odzieży, ograniczeniem zdolności i szans awansu ekonomicznego, ni-

¹² W momencie utworzenia w 1923 r. Republiki Turcji 3/4 jej gruntów ornych należało do *awakf*, 1/8 wszystkich ziem uprawnych Egiptu i 1/7 Iranu była własnością *awakf*. W połowie XIX w. 1/2 ziem rolnych Algierii, a w 1883 r. 1/3 takich ziem w Tunezji były własnością *awakf*. Więcej np. w: [Sadeq 2002, s. 140].

¹³ W literaturze tematu znajdujemy informację, iż pierwszą pobożną donacją w świecie islamu był meczet Quba w Medynie, wybudowany po przybyciu do tego miasta proroka Mahometa w 622 r. Zob. np. w: [Ahmad 2015, s. 118; Kahf 2003, s. 3]. Jak wskazuje H. Ahmed [2004, s. 33] „pierwszy *wakf* był ustanowiony przez Proroka Mahometa, który kupił ziemię i przeznaczył ją na budowę meczetu, znanego dzisiaj jako Meczet Proroka”.

¹⁴ Obszerniej na ten temat m.in. w: [Budiman, Kusuma 2011, s. 6 i n.; Ahmad 2015, s. 119 i n.; Cizacka 1998, 44 i n.]

skim poziomem uzyskiwanych dochodów i posiadanych zasobów, brakiem dostępności do czystej wody, urządzeń sanitarnych oraz irygacyjnych a także wykluczeniem społecznym i wszystkimi jego przejawami. To właśnie historyczne obszary działania jak i aktualny, podmiotowy zakres aktywności *awakf* wskazują, że ich donatorzy poprzez swoją szczodrość wspierali i/ lub tworzyli podstawę działania m.in. szpitali, sierocińców, przytułków, szkół czy instytucji mikrofinansowych, a więc podmiotów, które w sposób bezpośredni oraz pośredni swoją aktywnością wspierały/wspierają walkę z przyczynami i skutkami ubóstwa. Potwierdzenie powyższej tezy odnajdujemy w dużej liczbie praktycznych przykładów działania *awakf* funkcjonujących w każdym państwie, w którym religia islamu staje się elementem struktury społecznej jej mieszkańców¹⁵.

4. Podsumowanie

Ubóstwo z wielopłaszczyznowością swej istoty jest stanem doświadczanym przez każde społeczeństwo, bez względu na poziom jego rozwoju, punkt na osi czasu czy miejsce na mapie świata. Rozumienie oraz postawy przyjmowane wobec przyczyn i konsekwencji ubóstwa stają się pochodną wielu uwarunkowań, wśród których ważną rolę odgrywają wartości kulturowe w tym i religijne, podzielane przez daną społeczność, również i muzułmanów.

Islam, będąc religią „totalną”, pokrywa swą treścią każdy aspekt życia jej wyznawcy, wyznaczając zarazem kod jego pożądanym zachowań. Światopogląd podporządkowany temu kodowi wskazuje, że dobrobyt człowieka staje się kompletny, gdy zostaje osiągnięty w dwóch wymiarach, tj. życiu doczesnym i w życiu wiecznym. Połączenie i wzajemne przenikanie się sfery sacrum i profanum w życiu muzułmanów są jednym z czynników zarówno stojących u podstaw, jak i implikujących ich altruizm i aktywność dobroczynną, której nakaz i zalecenie znajdujemy w źródłach tego wyznania.

Jednym z oblicz aktywności filantropijnej muzułmanów jest *wakf* – pobożna donacja, której istotą staje się kreacja i ochrona określonych aktywów, wykorzystywanych w sposób bezpośredni lub pośredni do tworzenia strumieni zasobów kierowanych na różnorodne cele, w tym i te związane z ograniczaniem przyczyn i skutków ubóstwa doświadczanego przez człowieka.

Historia i teraźniejszość *awakf* skupionych w swym działaniu na aktywności filantropijnej dowodzą, iż są one z jednej strony narzędziem realizacji społeczno-ekonomicznych celów islamu, z drugiej zaś egzemplifikacją muzułmańskiego ducha altruizmu i dobroczynności, przynoszącego pożądane, pozamaterialne (duchowe) korzyści ich donatorom. Potencjał tkwiący w pobożnych donacjach/fundacjach mie-

¹⁵ Autor świadomie pominął prezentację statystyk dotyczących wykorzystania instytucji pobożnej donacji w ograniczaniu ubóstwa, skupiając swą uwagę na naturze tej instytucji i obszarach jej wykorzystania w ograniczaniu przyczyn i skutków ubóstwa. Więcej na ten temat m.in. w: [Khan 2013, s. 5–15; Sadeq 2002, s. 140, 141; Ahmad 2015, s. 125 i n.; Ahmed 2004, s. 72 i n.; Haneef i in. 2015, s. 293 i n.].

rzony nie tylko wartością ich aktywów (przyjmuje się, że w wymiarze światowym sięga ona kwoty od 0,1 do 1 bln. USD [SFC 2017, s. 20]), ale i zaangażowaniem osób je ustanawiających, zarządzających nimi oraz ich beneficjentów wskazuje, że były i są one ważnym elementem muzułmańskiej sieci bezpieczeństwa socjalnego. Dowodem potwierdzającym tę tezę mogą być poniższe słowa, podkreślające znaczenie omawianej formy działalności charytatywnej ([Yediyldlz 1990, s. 5] za: [Suleiman 2016, s. 32]): „dzięki rozwojowi instytucji *wakf*, człowiek mógł urodzić się w domu będącym własnością *wakf*, spać w kołysce przynależnej *wakf* i spożywać tam jedzenie, edukować się za pośrednictwem książek należących do *wakf*, zostać nauczycielem w szkole prowadzonej przez *wakf*, otrzymywać finansowane przez *wakf* wynagrodzenie, a po jego śmierci, mógł być pochowany na cmentarzu *wakf* w trumnie przez *wakf* dostarczonej, krótko mówiąc można było zaspokoić wszystkie potrzeby poprzez dobra i usługi należące do i świadczone w *wakf*”.

Literatura

- Abdelhak S., Jamalludin S., 2015, *An empirical study on the influence of Islamic values in poverty alleviation*, Journal of Islamic Accounting and Business Research, vol. 6, no. 2, s. 222–243, <https://doi.org/10.1108/JIABR-05-2012-0027> (4.03. 2018).
- Adamek J., 2016a, *Finanse muzułmańskie – zagadnienia wybrane*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Adamek J., 2016b, *Ubóstwo w perspektywie islamu – wybrane zagadnienia*, [w:] Dziawgo L., Patrzalek L. (red.), *Finanse na rzecz zrównoważonego rozwoju*, Prace naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, nr 437, s. 11–22.
- Ahmad M., 2015, *Role of waqf in sustainable economic development and poverty alleviation: Bangladesh perspective*, Journal of Law, Policy and Globalization, vol. 42, s. 118–130, <http://www.iiste.org/Journals/index.php/JLPG/article/download/26789/27440> (15.03.2018).
- Ahmed H., 2004, *Role of zakah and awqaf in poverty alleviation*, Jeddah: Islamic Development Bank, Islamic Research and Training Institute, <http://es.nahad.ir/uploads/201.pdf> (2.12.2017).
- Budiman M.A., Kusuma D.B., 2011, *The Economic Significance of Waqf: A Macro Perspective*, 8th International Conference on Tawhidi Methodology Applied to Microenterprise Development, https://www.researchgate.net/profile/Dimas_Kusuma/publication/228221381_The_Economic_Significance_of_Waqf_A_Macro_Perspective/links/02e7e52237458a3ab3000000.pdf (13.03.2018).
- COMCEC, 2017, *CCO brief on poverty alleviation*, COMCEC Coordination Office, <http://www.comcec.org/en/wp-content/uploads/2017/05/33-FC-CCO-POV.pdf> (23.03.2018).
- Cizacka M., 1998, *Awqaf in history and its implications for modern Islamic economies*, Islamic Economic Studies, vol. 6, no. 1, s. 43–70, http://ierc.sbu.ac.ir/File/Article/AWQAF%20IN%20HISTORY%20AND%20ITS%20IMPLICATIONS%20FOR%20MODERN%20ISLAMIC%20ECONOMIES_92795.pdf (20.03.2018).
- Elasrag H., 2017, *Towards a new role of the institution of waqf*, MPRA Paper, no. 80513 <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/80513/> (13.03.2018).
- Haneef M.A., Pramani AH., Mohamet M.O., Muhammad A.D., Amin F.M., 2015, *Integration of waqf and Islamic microfinance for poverty reduction: Case studies of Malaysia, Indonesia and Bangladesh*, The Statistical, Economic and Social Research and Training Centre for Islamic Countries (SESRIC), <http://irep.iiium.edu.my/41734/> (2.12.2018).

- Iqbal M., Khan T., 2004, *Financing public expenditure: An Islamic perspective*, Occasional Paper no. 7, Islamic Research and Training Institute, <http://ibfd-fund.com/docs/Financing%20public%20expenditure%20-%20an%20Islamic%20prospective.pdf> (12.05.2015).
- Iqbal Z., 2003, *An Islamic Perspective on Public Finance*, Doctor of Philosophy Thesis, University of South Australia, Division of Business and Enterprise, School of International Business, <http://arrow.unisa.edu.au:8081/1959.8/80899> (13.03.2015).
- Kahf M., 2003, *The role of waqf in improving the ummah welfare*, [w:] *International Seminar on Waqf as a Private Legal Body*, Medan, Indonesia, http://ierc.sbu.ac.ir/File/Article/the%20role%20of%20waqf%20in%20improving%20the%20ummah%20welfare_94755.pdf (20.04.2018).
- Kahf M. (red.), 1991, *Lessons in Islamic Economics*, Proceedings of the Seminar on Orientation in Islamic Economics, Dhaka August 1991. Jeddah, Saudi Arabia: IRTI,
- Khan D., 2013, *Contribution of Islamic waqf in poverty reduction*, <https://pdfs.semanticscholar.org/af34/dc447d649e6d7678775f35e10115e118e95b.pdf> (17.02.2018).
- Khan F., 2010, *Waqf: An Islamic instrument of poverty alleviation – Bangladesh perspective*, International Conference – *The Tawhidi Esptomology: Zakat and Waqf Economy*, Bangi, s. 65–96, <http://www.ukm.my/hadhari/wp-content/uploads/2014/09/proceedings-seminar-waqf-tawhidi.pdf#page=74> (20.02.2018).
- Krawczyk R., 2013, *Islam jako system społeczno-gospodarczy*, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa.
- Mansori S., Chin S.K., Safari M., 2015, *A shariah perspective review on Islamic microfinance*, *Asian Social Science*, vol. 11, no. 9, s. 273–280, <http://www.ccsenet.org/journal/index.php/ass/article/download/47171/25508> (15.03.2018).
- Obaidullah M., 2013, *Awqaf Development and Management*, The Islamic Research and Training, Institute, www.researchgate.net/publication/266150490_Awqaf_Development_and_Management (22.04.2018).
- Oxfam, 2017, *An economy for the 99%*, Oxfam Briefing Paper, <https://oxfamilibrary.openrepository.com/oxfam/bitstream/10546/620170/2/bp-economy-for-99-percent-160117-sum-en.pdf> (10.01.2018).
- Sadeq A.M., 2002, *Waqf, perpetual charity and poverty alleviation*, *International Journal of Social Economics*, vol. 29, no. 1/2, s. 135–151, <https://www.emeraldinsight.com/doi/full/10.1108/03068290210413038> (15.03.2018).
- SFC, 2017, *Social Financing: A Shariah Compliant Model*, Soyan Financial Consultancy, http://www.near.ngo/imgtemp/downloadfile/Islamic%20Social%20Financing%20-%20A%20Shariah%20Compliant%20Model%20_1502964175.pdf (10.03.2018).
- Shaikh S.A., Ismail A.G., Mohd Shafai M.H., 2017, *Application of waqf for social and development finance*, *ISRA International Journal of Islamic Finance*, vol. 9, no. 1, s. 5–14, <https://doi.org/10.1108/IJIF-07-2017-002> (10.01.2018).
- Suleiman H., 2016, *The Islamic trust waqf: A stagnant or reviving legal institution?*, *Electronic Journal of Islamic and Middle Eastern Law*, vol. 4, s. 27–43, <http://www.zora.uzh.ch/123754/> (15.03.2018).
- The World Bank, 2016, *Poverty and shared prosperity 2016: Taking on inequality*, <http://www.world-bank.org/en/publication/poverty-and-shared-prosperity> (15.03.2018).
- Worldatlas, 2018, *The richest countries in the world*, <https://www.worldatlas.com/articles/the-richest-countries-in-the-world.html> (20.03.2018).
- Zuki M.S.M., 2012, *Waqf and its role in socio-economic development*, *ISRA International Journal of Islamic Finance*, vol.4, no. 2, s. 173–178, <http://www.islamicfinancialportal.com/uploads/waqf.pdf> (20.03.2018).